

## ВІЙСКОВЕ ПРАВО MILITARY LAW

<https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-37-21>

УДК 342.742:355.26(477)

**І. В. КІРЄЄВА**

аспірантка юридичного факультету

E-mail: [kireeva.ira91@gmail.com](mailto:kireeva.ira91@gmail.com) ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9118-5136>

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна  
м. Харків, 61022, майдан Свободи 4

### ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ МОБІЛІЗАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ТА ВЗАЄМОВПЛИВУ

**АННОТАЦІЯ.** *Вступ.* Статтю присвячено правовим аспектам мобілізації та соціальної (громадянської) відповідальності, їхнім особливостям та проявам у період дії воєнного стану. Також проаналізовано взаємозв'язок між ними та проявами процесів, пов'язаних з ними. Окрім того, наголошується, що мобілізація та громадянська відповідальність є одними з ключових складових успішного захисту Вітчизни.

*Короткий зміст.* Мобілізаційні процеси та подальша військова служба під час дії воєнного стану регламентується законодавством України, зокрема: Конституція України, Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу», Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», Законом України «Про оборону України», Законом України «Про правовий режим воєнного стану», Законом України «Про чисельність Збройних Сил України», Положенням про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, затвердженого Указом Президента України від 10.12.2008 №1153/2008. Проаналізовано підходи до визначення поняття «мобілізація» з боку законодавства та з точки зору науковців. Визначено дефініцію поняття «воєнний стан» та кількість можливої чисельності у звичному режимі та в особливий період. Зазначено, що конституційний обов'язок стосується всіх громадян України, як чоловічої, так і жіночої статі. При цьому, продемонстровано за допомогою діаграми відсоткове співвідношення кількості представників жіночої та чоловічої статі. Також за допомогою діаграми показано зміну чисельності Збройних Сил України до повномасштабного вторгнення російської федерації на територію нашої Батьківщини та після його початку.

Визначено поняття «громадянська відповідальність» як вид соціальної відповідальності, що розглядається науковцями по-різному, але стосується безпосередньо особистості громадянина. Далі розглядається взаємозв'язок між громадянською відповідальністю та мобілізацією, яким чином вони впливають один на одне. Визначено, що сформованість громадянської відповідальності у представників населення країни впливає на бажання до добровільного проходження військової служби за призовом під час мобілізації, а в подальшому – контрактної військової служби. Окрім того, було викладено думку авторки щодо вираження факту сформованості громадянської відповідальності населення під час перебування в тилу.

*Висновки.* Обґрунтовані висновки на основі викладеного матеріалу про особливості дефініцій понять «мобілізація» та «громадянська відповідальність»; про специфіку виконання конституційного обов'язку захисту Вітчизни громадянами країни, загальну чисельність Збройних Сил України, яка зросла під час повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України в 2,7 разів, що є підставою стверджувати про сформованість громадянської відповідальності у громадян України та приєднання до лав Збройних Сил України та інших військових формувань не лише як виконання конституційного обов'язку. Окрім того, автором підкреслено, що сформованість такого виду відповідальності полягає не лише у готовності до захисту Батьківщини, а й у інших аспектах, зокрема, волонтерстві, допомозі та підтримці військових та їхніх родин, участь у заходах, дотримання громадського порядку, особливо на період дії воєнного стану.

**КЛЮЧОВІ СЛОВА:** мобілізація, мобілізаційна підготовка, особливий період, воєнний стан, громадянська відповідальність, соціальна відповідальність, конституційний обов'язок, Збройні Сили України, інші військові формування.

**Як цитувати:** Кіреєва І. В. Правовий інститут мобілізації та соціальної відповідальності: теоретико-правові аспекти взаємодії та взаємовпливу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, серія «Право». 2024. Вип. 37. С. 182-188. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-37-21>

**In cites:** Kirieeva I. V. (2024) Legal institute of mobilization and social responsibility: theoretical and legal aspects of interaction and mutual influence. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University*, Series "Law", (37), P. 182-188. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-37-21> (in Ukrainian)

**Вступ.** У сучасному світі, а особливо для України в умовах повномасштабного вторгнення, суспільство стикається із загрозами та викликами, які змінюють життя з кожним

Мобілізація, в контексті захисту Вітчизни, визначається як системний процес мобілізації людських, матеріальних та інших ресурсів держави для ефективного протистояння потенційним загрозам зовнішнього або внутрішнього характеру. Громадянська відповідальність як вид соціальної відповідальності представляє собою свідоме почуття обов'язку кожного громадянина перед своєю державою та суспільством. Це не лише дотримання законів та правил, але і активна участь у житті громади, відчуття власної відповідальності за її долю та долю країни в цілому. Мобілізаційні процеси та громадянська відповідальність нерозривно пов'язані між собою. Ці поняття відображають необхідність спільної дії для досягнення спільної мети – захисту Вітчизни, збереження кордонів, стабільності та безпеки громадян. Спільні риси мобілізації та громадянської відповідальності включають в себе готовність до рішучих дій, здатність до самоорганізації та співпраці, єдність, а також розуміння важливості кожного із громадян для досягнення загальної мети. Тож розуміння та впровадження концепцій мобілізації та громадянської відповідальності в сучасному суспільстві є не лише важливими, але й необхідними кроками для забезпечення стабільності, безпеки та процвітання. Тож **мета** нашої статті полягає у визначенні сутності понять «мобілізація» та «громадянська відповідальність», а також правових аспектів їх взаємодії та взаємовпливу.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Тематика мобілізації, мобілізаційної підготовки та громадянської відповідальності цікавила багатьох дослідників, зокрема, О. Васильєва, П. Волотівського, С. Григоренка, О. Заболотного, А. Зельницького, Ю. Калиновського, В. Кареліна, В. Корнієнка, С. Мельника, К. Пекач, В. Примака, О. Савинець, В. Скорікова, М. Туркот тощо.

**Виклад основного матеріалу.** Згідно з Конституцією України «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (Стаття 3); «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу»

днем, мобілізація та громадянська відповідальність стають ключовими поняттями для забезпечення стабільності, безпеки суспільства та територіальної цілісності країни. (Стаття 17); «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України» (Стаття 65) [10].

Особливо гостро питання про дотримання цих законів постали під час повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/2022 проголосив введення правового режиму воєнного стану та проведення загальної мобілізації [16]. Поняття «воєнний стан» визначається Законом України «Про правовий режим воєнного стану» так: «це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [7].

У свою чергу, поняття «мобілізації» трактується Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» визначаємо поняття «мобілізації» як «комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу» [5; 6]. Деякі науковці керуються чинним законодавством, наприклад, М. Туркот у своїй статті «Мобілізаційна діяльність як засіб забезпечення воєнної безпеки України» [15].

У свою чергу, інші науковці, зокрема, П. Волотівський, визначають це поняття «як функцію управління, що базується на системі принципів, що тісно пов'язані з загальними

принципами управління» [2]. На думку О. Романової, мобілізація – це основний елемент оборонної системи країни, що полягає у необхідності утримання у невоєнний час такої кількості військовослужбовців, яка б могла зупинити збройну агресію чи початок повномасштабного вторгнення [12].

Разом з тим, варто зазначити, що згідно Конституції України захист Вітчизни є обов'язком усіх громадян, тобто без зазначення статі.

Проте, як визначено у Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу» «Жінки, які мають спеціальність та/або професію, споріднену з відповідною військово-обліковою спеціальністю, визначеною в переліку, затвердженому Міністерством оборони України, та придатні до проходження військової служби за станом здоров'я та віком, крім зазначених в абзаці першому цієї частини, беруться на військовий облік військовозобов'язаних за їх бажанням» (курсив наш – І. К.), а у період дії воєнного стану – «Жінки, які перебувають на військовому обліку, можуть бути призвані на військову службу чи залучені для виконання робіт із забезпечення оборони держави у воєнний час» [4].

Так, багато жінок на рівні з чоловіками в період початку розгортання повномасштабного вторгнення стали на захист нашої держави та за власним бажанням були призвані на військову службу під час мобілізації, чим виконали свій конституційний обов'язок стосовно захисту та цілісності території України.

Наразі згідно з офіційною заявою Президента України В. Зеленського чисельність Збройних Сил України складає 880 000 військовослужбовців [9]. Згідно із Законом України «Про чисельність Збройних Сил України»,

затверджено кількість, що «не перевищує 261 000 осіб, у тому числі 215 000 військовослужбовців».

Але у Законі також вказано, що «в особливий період чисельність Збройних Сил України збільшується на кількість особового складу, призваного на військову службу на виконання указів Президента України про мобілізацію, затверджених законами України» [8].

А відповідно до Закону України «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію» особливий період – «період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту

Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій» [14].

Це і є підставою для збільшення чисельності Збройних Сил України.

Відтак, урахувавши актуальну чисельність, що була заявлена Президентом, зауважимо, що за даними інформаційного агентства УНІАН, 62 000 з них – жінки (загальна кількість).

Співвідношення квантитативних показників наочно можна побачити в діаграмі, яка наведена нижче.



Діаграма 1

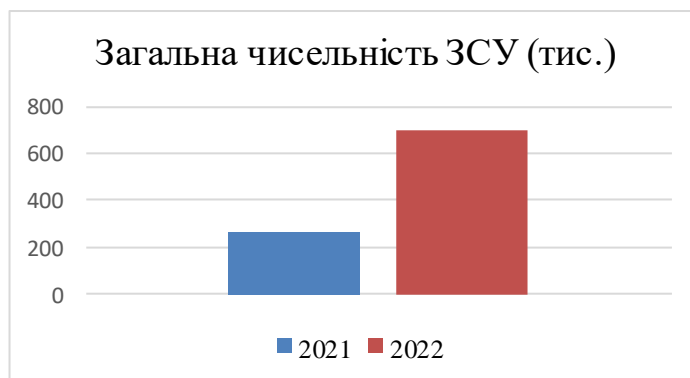
Таким чином, ми можемо стверджувати, що конституційний обов'язок виконується всіма громадянами нашої держави, оскільки жінки також беруть безпосередню участь у захисті Батьківщини на рівні з чоловіками, якщо не враховувати обставин, передбачених законодавством (наприклад, неповнолітні діти, вагітність). Після призову на військову службу під час мобілізації на період дії воєнного стану, особи приступають до виконання службових обов'язків військової служби, що регламентується Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» [4]. Як зазначає Є. Григоренко, військова служба є «видом державної служби, має свою специфіку, що характеризується наявністю певних ознак та особливих гарантій для осіб, що її проходять, які передбачені Конституцією та поточним законодавством України». Окрім того, дослідник наголошує, що цей вид державної служби єдиний, передбачений законодавством [3, с. 31].

Разом з тим, ми можемо стверджувати, що одним із чинників, що стимулює громадян України до проходження військової служби за призовом під час мобілізації (в подальшому – військової служби) та виконання конституційного обов'язку є громадянська відповідальність. Так, К. Пекач у своїй статті «Сутність поняття «громадянська відповідальність» особистості» розглядає це поняття з різних сторін, роблячи висновок, що громадянська відповідальність – це «особистісне утворення, що включає громадянську самоідентифікацію, інтериоризовані громадянські цінності, готовність свідомо виконувати громадянські обов'язки та здійснювати громадянські права, з метою персональної самореалізації в системі «громадянин-держава»» [11]. У свою чергу, О. Фурман емпірично дослідила сформованість громадянської відповідальності студентської та учнівської молоді, зазначивши,

що це поняття означає «найзагальнішу властивість особистості, у котрій інтегровані утворення свідомості та самосвідомості, а також взаємопов'язані такі компоненти, як когнітивний, емоційно-мотиваційний, поведінково-вольовий, морально-духовний» [17]. А В. Скоріков вважає, що громадянська відповідальність – це «особистий світоглядний феномен, що виражає інтегративну єдність якостей і властивостей особистості, утворену сукупністю когнітивного, соціального, мотиваційного і діяльнісного компонентів, і визначає всю сукупність відносин у громадянському суспільстві» [13].

Відтак, громадянська відповідальність та мобілізація тісно взаємопов'язані, оскільки військова мобілізація має на меті залучення людських ресурсів задля захисту та підтримки кордонів країни та захисту цивільного населення, а громадянська відповідальність стосується самосвідомості суспільства, усвідомлення важливості досягнення спільної мети сьогодні – перемоги над агресором та недопущення повторного вторгнення на територію нашої держави. Тобто особи, у яких сформована громадянська відповідальність, більш схильні до добровільного проходження військової служби за призовом під час мобілізації та військової служби за контрактом, зокрема, як військовозобов'язані, резервісти та добровольці, які формували добровольчі батальйони у зв'язку із великими чергами у територіальні центри комплектування та соціальної підтримки та браком часу. Як відомо, згодом сили територіальної оборони були включені як окремих рід сил ЗСУ.

Такі громадяни впевнені у необхідності забезпечення захисту та безпеки суспільства країни. Якщо ми порівняємо загальну кількість військовослужбовців до повномасштабного вторгнення та після, то вона збільшилась приблизно у 2,7 разів.



Діаграма 2

Крім того, на нашу думку, важливою частиною громадянської відповідальності є такі аспекти:

1. волонтерство (підтримка ЗСУ, допомога родинам постраждалим, переселенців, захист довкілля, зокрема, тварин, участь у благодійних заходах, проєктах, подіях тощо);

2. допомога та підтримка родин військовослужбовців та ветеранів (фінансова, моральна, психологічна, соціальна);

3. участь у громадських заходах, які не порушують законодавства (мітинги щодо вимоги обміну та звільнення полонених);

4. дотримання громадського порядку (правил комендантської години, законів воєнного стану і т.д.);

5. підтримка безпосередньо діючих військовослужбовців та ветеранів війни під час та після завершення служби.

**Висновки.** Отже, враховуючи вищевикладене, можемо зробити такі висновки:

1. Законом України визначено поняття «мобілізація». Проте, деякі науковці дають свою дефініцію цього поняття, що відрізняються від законодавчого.

2. Єдиного визначення поняття «громадянська відповідальність» не існує. Науковці визначають це поняття як особисте утворення,

загальну властивість особистості, особистий світоглядний феномен тощо.

3. Визначено, що конституційний обов'язок стосується усіх громадян України, тож до призову на військову службу під час мобілізації та контрактної військової служби залучаються як представники чоловічої статі, так і жіночої. Однак, першочергова причина вступу до лав ЗСУ на початок повномасштабного вторгнення – громадянська відповідальність населення, що передбачає захист територій, збереження життя і здоров'я цивільного населення.

4. Загальна чисельність Збройних Сил України зросла в 2,7 рази у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України. До повномасштабного вторгнення чисельність ЗСУ регламентувалась законодавством, що має умову збільшення кількості військовослужбовців у період дії воєнного стану. Визначено, що громадянська відповідальність стосується не лише захисту Вітчизни, а й активною позицією населення в тилу. Це такі аспекти, як волонтерство, допомога та підтримка військовослужбовців та їхніх родин, участь у заходах, а також дотримання громадського порядку, особливо в умовах війни.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Від чисельності до зброї: як війна змінила ЗСУ та яке майбутнє чекає на армію після перемоги. Факти. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20231206-vid-chyselnosti-do-zbroyi-yak-vijna-zminyala-zsu-ta-yakemajbutnye-chekaye-na-armiyu-pislya-peremogy/>
2. Вологівський П. Б. Питання мобілізаційного планування національної економіки України. Зміст, принципи та підходи до його організації в сучасних умовах. Актуальні питання національної безпеки і оборони. Наука і оборона. Вип. 2. 2019. С. 17-24.
3. Григоренко С. І. Конституційні засади проходження військової служби громадянами України: проблеми теорії та практики : монографія. Харків : Право, 2010. 281 с.
4. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
5. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>
6. Закон України «Про оборону України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>
7. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
8. Закон України «Про чисельність Збройних Сил України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/235-19#n5>
9. Зеленський розкрив чисельність Збройних сил України. Інформаційне агентство УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/war/zelenskiy-rozkriv-skilki-zaraz-viyskovih-u-zsu-12526479.html>
10. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
11. Пекач К. А. Сутність поняття громадянська відповідальність особистості. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія 220. 2015. С. 141-146.
12. Романова О.М. Юридичні аспекти мобілізації в Україні. Часопис Київського університету права. 2023. № 1. С. 73-78.
13. Скоріков В. Види відповідальності державних службовців. Державне управління та місцеве самоврядування. Вип. 1. 2017. С. 145-151.
14. Стало відомо, скільки жінок служать у ЗСУ станом на 2024 рік. Інформаційне агентство УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/society/stalo-vidomo-skilki-zhinok-sluzhat-u-zsu-stanom-na-2024-rik-12567048.html>

15. Туркот М. С. Мобілізаційна діяльність як засіб забезпечення воєнної безпеки України. Юридичний науковий електронний журнал. № 2. 2015. С. 200-202. URL: [http://lsej.org.ua/2\\_2015/55.pdf](http://lsej.org.ua/2_2015/55.pdf)

16. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

17. Фурман О. Громадянська відповідальність особистості як предмет психологічного дослідження. Психологія і суспільство. Вип. 1 (59). 2015. С. 65-91.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2024

Стаття рекомендована до друку 22.03.2024

## I. V. KIRIEIEVA

PhD student, Faculty of Law

E-mail: [kireeva.ira91@gmail.com](mailto:kireeva.ira91@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9118-5136>

V. N. Karazin Kharkiv National University,  
Kharkiv, 61022, Svobody Square, 4

### LEGAL INSTITUTE OF MOBILIZATION AND SOCIAL RESPONSIBILITY: THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS OF INTERACTION AND MUTUAL INFLUENCE

**ANNOTATION.** *Introduction.* The article is devoted to the legal aspects of mobilization and social (civic) responsibility, their features and manifestations during the period of martial law. The interrelationship between them and the manifestations of the processes associated with them is also analyzed. In addition, it is emphasized that mobilization and civic responsibility are one of the key components of successful defense of the Motherland.

*Summary of the main results of the study.* Mobilization processes and subsequent military service during martial law are regulated by the legislation of Ukraine, in particular, Constitution of Ukraine, the laws «On military duty and military service», «On mobilization training and mobilization», «On the defense of Ukraine», «On the legal regime of martial law», «On the number of the Armed Forces of Ukraine», the Regulation on the completion of military service by citizens of Ukraine in the Armed Forces of Ukraine, approved by the Decree of the President of Ukraine dated 10.12.2008 № 1153/2008. Approaches to the definition of the concept of «mobilization» from the perspective of legislation and from the point of view of scientists have been analyzed. The definition of the concept of «martial law» and the number of possible numbers in the usual regime and in a special state have been determined. It is noted that the constitutional obligation applies to all citizens of Ukraine, both men and women. At the same time, the percentage ratio of the number of representatives of the female and male sexes is demonstrated with the help of a diagram. The diagram also shows the change in the number of the Armed Forces of Ukraine before and after the full-scale invasion of the Russian Federation into the territory of our Motherland.

The concept of «civic responsibility», as a form of social responsibility, is defined, which is considered by scientists in different ways, but directly relates to the personality of a citizen. Next, the relationship between civic responsibility and mobilization, how they influence each other, is considered. It was determined that the formation of civic responsibility among representatives of the country's population affects the desire for voluntary military service during the mobilization period, and later – for contractual military service. In addition, the author's opinion regarding the expression of the fact of the formation of civil responsibility of the population during their stay in the rear was presented.

*Conclusions.* Reasoned conclusions based on the presented material about the specifics of the definitions of the concepts «mobilization» and «civic responsibility»; on the specifics of the fulfillment of the constitutional duty to protect the Motherland by the citizens of the country, the total number of the Armed Forces of Ukraine, which increased by 2.7 times during the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine, which is a reason to claim that the citizens of Ukraine have developed civic responsibility and joined the ranks of the Armed Forces of Ukraine and other military formations not only as a fulfillment of a constitutional duty. In addition, the author emphasizes that the formation of this type of responsibility consists not only in readiness to protect the Motherland, but also in other aspects, in particular, volunteering, helping and supporting military personnel and their families, participation in events, observance of public order, especially during the wartime period state.

**KEY WORDS:** *mobilization, mobilization training, special period, martial law, civil responsibility, social responsibility, constitutional duty, Armed Forces of Ukraine, other military formations.*

## REFERENCES

1. From numbers to weapons: how the war changed the Armed Forces and what future awaits the army after victory. Facts. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20231206-vid-chyselnosti-do-zbroyi-yak-vijna-zminy-la-zsu-ta-yake-majbutnye-chekaye-na-armiyu-pislya-peremogy/> (in Ukrainian).

2. Volotivskiy P.B. The issue of mobilization planning of the national economy of Ukraine. Content, principles and approaches to its organization in modern conditions. Actual issues of national security and defense. Science and defense. Vol. 2. 2019. P. 17-24. (in Ukrainian).

3. Hryhorenko E. I. Constitutional principles of military service by citizens of Ukraine: problems of theory and practice: monograph. Kharkiv: Pravo, 2010. 281 p. (in Ukrainian).
4. Law of Ukraine «On Military Duty and Military Service». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (in Ukrainian).
5. Law of Ukraine «On Mobilization Training and Mobilization». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (in Ukrainian).
6. Law of Ukraine «On Defense of Ukraine». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (in Ukrainian).
7. Law of Ukraine «On the Legal Regime of Martial Law». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (in Ukrainian).
8. Law of Ukraine «On the number of Armed Forces of Ukraine». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/235-19#n5> (in Ukrainian).
9. Zelensky disclosed the number of the Armed Forces of Ukraine. UNIAN Information Agency. URL: <https://www.unian.ua/war/zelenskiy-rozkriv-skilki-zaraz-viyskovih-u-zsu-12526479.html> (in Ukrainian).
10. Constitution of Ukraine. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (in Ukrainian).
11. Pekach K. A. The essence of the concept of civil responsibility of the individual. Scientific Bulletin of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine. Series: Pedagogy, psychology, philosophy 220. 2015. C. 141-146. (in Ukrainian).
12. Romanova O.M. Legal aspects of mobilization in Ukraine. Journal of the Kyiv University of Law. 2023. № 1. P. 73-78. (in Ukrainian).
13. Skorikov V. Types of responsibility of civil servants. State administration and local self-government. Vol. 1. 2017. P. 145-151. (in Ukrainian).
14. It became known how many women serve in the Armed Forces as of 2024. UNIAN Information Agency. URL: <https://www.unian.ua/society/stalo-vidomo-skilki-zhinok-sluzhat-u-zsu-stanom-na-2024-rik-12567048.html> (in Ukrainian).
15. Turkot M. S. Mobilization activity as a means of ensuring military security of Ukraine. Legal scientific electronic journal. № 2. 2015. C. 200-202. URL: [http://lsej.org.ua/2\\_2015/55.pdf](http://lsej.org.ua/2_2015/55.pdf) (in Ukrainian).
16. Decree of the President of Ukraine «On the introduction of martial law in Ukraine». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (in Ukrainian).
17. Furman O. Civic responsibility of the individual as a subject of psychological research. Psychology and society. Vol. 1 (59). 2015. P. 65-91. (in Ukrainian).

The article was received by the editors 19. 02.2023

The article is recommended for printing 22.03.2024